

FRA NØDHJÆLP TIL SAMVIRKE:

De dansk-sovjetiske venskabsforeninger i mellemkrigstiden

Af Kim Frederichsen

I begyndelsen af 1920'erne startede en lille gruppe med Martin Andersen Nexø i spidsen et nødhjælpsarbejde til fordel for ofrene for hungersnøden ved Volga 1921-22. Ud af dette arbejde voksede en række foreninger, der i skikkelse af Dansk-Russisk Forening i 2014 kunne fejre sit 90 års jubilæum. Artiklen omhandler foreningernes virke og ledende skikkelser i mellemkrigstiden.

Den danske forfatter Martin Andersen Nexø er bedst kendt for sine store romaner *Ditte Menneskebarn* og *Pelle Erobreren* (sidstnævnte muligvis bedst gennem Bille Augusts Oscarvindende filmatisering).

Mindre kendt er det, at Andersen Nexø og en lille gruppe kommunister og socialdemokrater i begyndelsen af 1920'erne udgjorde en kreds af nøglepersoner, der stod bag oprettelsen af en række foreninger, der i skikkelse af Dansk-Russisk Forening i april 2014 kunne fejre sit 90 års jubilæum – et sjældent et af slagsen for en bilateral udlandsforening.

Sigte og kilder

Sigtet med denne artikel er dobbelt. For det første er det hensigten at undersøge oprettelsen og virket i mellemkrigstiden i de tidligste danske foreninger for venskabelige relationer med Sovjetrusland, hvoraf de første strækker sig tilbage i tiden til før den danske de jure anerkendelse af Sovjetunionen. For det andet er det hensigten at fremdrage en række af de centrale aktive skikkelser, som i dag i høj grad er glemte, men som i samtiden spillede afgørende nøgleroller.

Der er kun i yderst begrænset omfang bevaret kildemateriale, der kan belyse emnet. Det materiale, der trods alt findes, befinder sig primært i nogle få personarkiver på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) samt i de af ABA hjemtagne personsager fra Komintern-arkivet. Hertil kan lægges nogle trykte materialer, primært i form af medlemsblade.

Det er muligt, at der i de tidligere sovjetiske arkiver kunne identificeres materialer, der kunne kaste yderligere lys over spørgsmålet, men det har ikke været økonomisk eller tidsmæssigt muligt indenfor rammerne af arbejdet med nærværende artikel, ligesom sigtet har været at undersøge spørgsmålet ud fra en dansk synsvinkel.

Arbejdere! Hjælp Sovjet-Rusland!

I gennem snart 4 Aar har Sovjet-Rusland forsvaret sig mod en Verden af Fjender. Med beundringsværdigt Heltemod og Handlekraft har den russiske Arbejderklasse tilbageslaaet alle imperialistiske og kontrarevolutionære Angreb.

Endskønt Zarismen havde ført Rusland ud i en økonomisk Afgrund, er det dog lykkedes Sovjetmagten at paabegynde et vældigt socialt og kulturelt Genopbygningsarbejde. Men netop nu, da Sovjet-Rusland, efter at have overvundet alle sine Fjender, med fuld Kraft vilde tage fat paa det store Nyskabelsens Værk, har

en frygtelig Katastrofe ramt det haardtprøvede Land.

En vedvarende Tørke har ramt en stor Del af Sovjet-Ruslands kornrigeste Egne og forvandet de frugtbare Marker til øde Ørkener. Paa store Strækninger er Høsten fuldkommen tilintetgjort. Hungeren har allerede mange Steder begyndt sit grusomme Værk og vil udstrække det videre og videre, dersom der ikke ydes Hjælp til de ulykkelige Beboere af disse Egne. Men til denne Ulykke kommer yderligere en anden:

Kolera har begyndt sin dødbringende Vandring fra Øst til Vest.

Faren for Koleraens videre Udbredelse er stor, thi Rusland mangler Læger, Medicin og næsten alle Hjælpe midler til Bekæmpelse af denne frygtelige Fjende.

Arbejdere!

Siden overfor en gigantisk Kamp mod disse Farer, har Sovjet-Ruslands Arbejderklasse Ret til at vente, at Vesteuropas Arbejdere rejser sig

til Hjælp for de lidende Kammerater!

Det er en Pligt for hver eneste Arbejder i hvert eneste Land nu i Gerning at vise de russiske Kammerater den Sympati og Samfølelse, deres storslaaede 4-aarige Kamp har Krav paa. Uanset politiske eller faglige Retninger bør alle Arbejdere kunne staa sammen i denne Sag og i Fællesskab bringe Hjælp til Ruslands sultende Arbejdere og fattige Bønder. Vi retter derfor en indtrængende Opfordring til alle Arbejdere om at støtte Hjælpeaktionen, saaledes at hver enkelt Arbejder yder sit Bidrag i denne Sag.

Kammerater! Arbejdere!

I alle Lande, hvor der findes en organiseret Arbejderbevægelse, er Hjælpeaktioner allerede sat i Gang; selv i det nødlidende Centraleuropa har Arbejderne — uanset Partideling — paa dette Spørgsmaal dannet en proletarisk Enhedsfront i Erkendelse af, at her maa alle politiske Delingslinjer vige, her gælder det kun ét: at hjælpe.

Op da, ogsaa danske Arbejdere! til Hjælp for vore russiske Brødre, til Hjælp for de hungrende og lidende Kvinder og Børn. Igennem storslaaede Hjælpeaktioner har I før vist jeres Samfølelse med Tysklands, Østrigs og andre Landes Lidelser.

Nu venter Ruslands hærgede Egne paa eders Bistand. De bør ikke vente forgæves. Alle Kræfter bør sættes ind paa at skaffe en hurtig og velorganiseret Hjælp.

Til at organisere den Hjælpeaktion, der opfordres til i ovenstaaende Opraab, er der nedsat en Komité, bestaaende af:

Forfatteren M. Andersen Næse, Biblioteksdirektør Th. Døssing, Murér P. Thomsen, Frk. Marie Nielsen, Journalist Th. Thøgersen, Skræder S. Jøhansen, Redaktør Chr. Christensen, Forretningsfører John Nielsen, Typograf Edvard Jensen, Sekretær Aksel Jensen, Redaktør John Erwig, Lærer Kr. Hålbjerg (Komitéens Kasserer), Forretningsfører Ernst Christiansen (Komitéens Sekretær).

Idet Komitéen hermed henvender sig til alle Danmarks Arbejdere med Anmodning om at yde Bidrag til Hjælpeaktionen, anmoder den om, at der paa enhver Arbejdsplads maa blive sat Indsamlingslister igang, og gør opmærksom paa, at ethvert Bidrag, selv det mindste, er velkomment. Indsamlede Bidrag — ogsaa Bidrag fra Enkelt personer — bedes indsendt til:

Komitéens Kasserer, Lærer Kr. Halberg, Adresse: København F., Langelandsvej 10 A¹, enten direkte eller gennem Postkonto Nr. 13 28, Komitéen for Hjælp til Rusland, Adr. Langelandsvej 10 A¹, København F. De indsamlede Midler anbringes i Arbejdernes Landsbank, og Komitéens Regnskabsførelse underkastes Revision gennem Arbejdernes Revisionsinstitut.

De indkomne Midler tænkes anvendt til Indkøb af Levnedsmidler og Medicamenter, eller hvad den allrussiske Hjælpekomité maatte ønske som mest formaalstjenligt.

Akts. Nørrebros Centraltrykkeri, Kbhva.

Komitéen for Hjælp til Rusland.

Lobeseddel fra den danske "Komiteen for Hjælp til Rusland" stiftet i august 1921.
(Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv)

På samme måde som kildesituationen er begrænset, er de respektive organisationers virke ikke synderligt beskrevne i hverken den danske eller den internationale forskning.

Internationalt set begrænser omtalen af diverse organisationer sig ofte til en opremsning af, at der allerede fra første halvdel af 1920'erne eksisterede forskellige Foreningen for venskab med Sovjetunionen, men at de i mange tilfælde gik i sig selv, blev omstruktureret eller genopstod under nye navne. I Tyskland eksisterede der således sideløbende Gesellschaft der Freunde des neuen Russlands og Bund der Freunde der Sowjet Union.¹

I dansk forskning blev flere af organisationernes virksomhed første gang kritisk analyseret i Bent Jensens værk om den danske stalinismefascination i mellem- og efterkrigstiden² samt omtalt mere eller mindre i forbifarten i Morten Things disputats.³ Endelig er der en del oplysninger at hente om Martin Andersen Nexøs deltagelse i de forskellige foreningsdannelser i Børge Houmanns biografi om ham.⁴

Hungersnød ved Volga

Baggrunden for dannelsen af den første dansk-sovjetiske forening skal findes i den hungersnød, der i 1921 udbrød i 25 guvernementer i området omkring Volga. Den havde flere årsager. Dels var der tørke og misvækst, dels var den en følge af den russiske borgerkrig, og dels gennemførte bolsjevikkerne en så voldsom korninddrivningskampagne, at bønderne ikke blev efterladt med nok fødevarer til at overleve. Efterhånden måtte det bolsjevistiske regime dog modstræbende gå med til at lade russiske og udenlandske nødhjælpsorganisationer som American Relief Association og Nansen Hilfe udføre humanitært nødhjælpsarbejde, og i maj 1921 udsendte Maxim Gorkij en appel om international hjælp. Det afholdt dog ikke myndighederne fra at chikanere nødhjælpsorganisationer-

ne. Man anslår, at der døde 5 af 29 millioner ramte. Til sammenligning døde højst 4-500.000 hungerramte ved den sidste store tilsvarende hungersnød i det samme område i zartiden i 1891, men dengang havde myndighederne også haft en reel interesse i at afhjælpe hungersnødens følger og ikke, som det var tilfældet under den russiske borgerkrig, på det nærmeste ført krig mod den russiske bondestand og f.eks. fortsat med at tvangsrekvirere og eksportere korn trods hungersnøden.⁵

Bolsjevikkerne startede deres egen verdensindsamling; Auslandskomitee zur Organisation der Arbeiterhilfe für die Hungerenden in Russland (IAH) i Berlin under ledelse af Willy Münzenberg.⁶

Willy Münzenberg er en ganske særlig skikkelse i international historie. Han havde været Lenins protegé, blev håndplukket af ham til opgaven med at danne IAH og er i dag anerkendt som opfinder af frontorganisationen, dvs. en organisation som udadtil fremstod upolitisk, men reelt styrkede kommunismens sag. Fra sit hovedsæde i den tidligere zarrussiske ambassade i Berlin opbyggede han et netværk af frontorganisationer, aviser, tidsskrifter, forlag, filmselskaber og andre virksomheder, der skulle støtte og fremme Sovjetunionen og kommunismens udbredelse i Vesteuropa. Efter Hitlers magtovertagelse flyttede han sin virksomhed til Paris, hvorfra han – som altid i baggrunden af organisationerne, men aldrig som formand – styrede den internationale kommunismes anti-nazistiske virksomhed. Indgåelsen af Molotov-Ribbentrop-pagten fik ham til at forlade den pro-sovjetiske bevægelse og smække med døren. Efter Nazitysklands angreb på Frankrig flygtede han sydpå mod Schweiz. Den 22. oktober 1940 blev hans lig fundet i Cagnet-skovene for foden af et egetræ, hvorfra han var blevet hængt nogle uger tidligere – sandsynligvis af NKVD-agenter, der skulle gøre den tidligere chefpropagandist, der vidste for meget, tavs.⁷

Komiteen for Hjælp til Rusland

Også i Danmark blev der sat gang i en række humanitære hjælpeforanstaltninger til at afhjælpe hungersnøden. I august 1921 ankom 6 medlemmer af Den Alrussiske Hjælpekomite til Stockholm for at organisere hjælpevirksomheden i Skandinavien mod hungersnøden i Rusland. Blandt medlemmerne af delegationen var forfatteren Leo Tolstojs datter Aleksandra Tolstoja.⁸

Senere samme måned dannedes Komiteen for Hjælp til Rusland med deltagelse af Martin Andersen Nexø, Th. Døssing, Peter Thomsen, Marie Nielsen, Thøger Thøgersen, S. Johansen, Edv. Jensen, Chr. Christensen, Johs. Nielsen, Aksel Jensen, Kr. Halberg og Ernst Christiansen med det formål at indsamle midler til brød og medicin.⁹

I Danmark blev arbejdet for at iværksætte en humanitær nødhjælpsindsats for de hungerramte i Rusland sat i gang med afholdelsen af en landsomfattende Ruslandsdag den 14. august 1921,¹⁰ men de gode viljer synes ikke at have været i stand til at samarbejde af politiske og andre årsager.

I slutningen af august foreslog kassereren for Komiteen, Kr. Halberg således De samvirkende Fagforbund (DsF) et samarbejde trods de politiske modsætninger mellem de to indsamlinger – i regi af DKP, Socialdemokratisk Ungdomsforbund henholdsvis Fagoppositionens Sammenslutning og DsF – blandt danske arbejdere i stedet for at konkurrere.¹¹

DsF afviste et samarbejde med den grundelse, at de af Komiteen indsamlede midler skulle sendes til IAH, der frit kunne disponere over dem, hvilket DsF ikke kunne tiltræde.¹²

På en konference i Berlin den 13.-14. august havde den internationale socialdemokratiske bevægelse besluttet at iværksætte en selvstændig og uafhængig hjælpeaktion til fordel for den russiske befolkning.¹³ Det blev efterfølgende understreget, at man kunne samarbejde med de nationale Røde Kors-samfund om de tekniske og organisatoriske spørgsmål omkring transporten,

men indsamlingen skulle bevare sin fulde selvstændighed.¹⁴ Af samme årsag afviste DsF også en henvendelse fra Røde Kors om et indsamlingssamarbejde.¹⁵ Den senest bevarede resultatopgørelse for den socialdemokratiske indsamling viser, at der efter et år var indsamlet 94.430,44 kr.¹⁶

Den største af de tre indsamlinger blev imidlertid Dansk Røde Kors'. Allerede i maj 1922 var der indsamlet over 660.000 kr.¹⁷ Dertil kom 100.000 kr. i tilskud fra den danske stat til hjælp til børn i de nødlidende områder.¹⁸

Med andre ord eksisterede der i Danmark tre forskellige indsamlinger til fordel for de hungerramte i Rusland, der ikke så sig i stand til at samarbejde. Eksistensen af tre sideløbende konkurrerende indsamlinger for den samme sag må have været til større skade end gavn.

Komiteen for Hjælp til Rusland indsamlede 32.008,58 kr. ved forskellige bidrag og overskud fra "Hungermøder". Af disse var 21.135 kr. af tre omgange blevet overført til IAH. Desuden var der blevet indkøbt og afsendt kondenseret Mælk for 9879,15 kr., mens de resterende midler var blevet anvendt på kontorholdsudgifter. Al arbejde var blevet udført på frivillig ulønnet basis.¹⁹ De fleste midler synes at være indkommet i de første måneder af indsamlingen.²⁰

DsF's mistro overfor, hvordan IAH ville gøre brug af de indsamlede midler, synes at være berettiget, når man ser nærmere på regnskabet. Der var indtægter for i alt "10.010:106½" mark og tilsvarende udgifter. Blandt indtægterne var salg af aviser, tobak, buster, russiske frimærker, postkort og smykker samt fra afholdelsen af basarer, havefester og propagandadage, mens der på udgiftssiden var opført blandt andet indkøb af diverse kontormaterialer, porto- og toldudgifter, filmindkøb og deres forevisning, kontordrift i det hele taget samt ikke mindst indkøbet af røde faner, men kun et yderst begrænset beløb til varetransport, hvor det ikke fremgår, om det var af fødevarer til hungerdistrikterne.²¹ De sultende

kan ikke have haft meget glæde af røde fanner, der næppe har kunnet spises.

Martin Andersen Nexø skrev om IAH, at: "Der er 75 % svindel og 25 % uduelighed – eller omvendt",²² men det afholdt ham altså ikke fra at støtte organisationen.

Som en selvstændig del af Komiteen oprettedes i 1921 en kvindekomite. Der udsendte et opråb om at støtte indsamlingen:

"Frels Ruslands Børn!

Den strenge russiske Vinter er indtraadt og har yderligere forøget Rædslerne i Hungerdistrikterne, hvor efter Kvækernes Opgivelse 9 Millioner Børn direkte lider under Udhungeringen. Tilstrækkelige Midler til at beskytte de svækkede smaa Stakler, der opsamles paa Gader og Veje, har man ikke.

Transporten til Hungerdistrikterne er vanskelig, og selv Børnehjemmene lider under Mangel paa Brændsel og varm Beklædning til de Smaa.

De skal forsynes med nærende Føde, varme Bade og varm Beklædning, men Hjælpekorpserne staar ofte ude af Stand til til at afhjælpe Savnene, fordi de selv savner Materiale.

Man forsøger fra Vestevropa [sic!] at komme til Hjælp med Levnedsmidler. Men ogsaa Beklædning maa vi prøve at skaffe til Veje for at ikke Kulden i Pagt med Sulten skal dræbe for mange af de unge Liv, der trues.

Vi undertegnede Kvinder af den arbejdende Klasse er i denne Hensigt traadt sammen i en Kvindekommité for at indsamle Klæder og Fodtøj til de Nødlidende i Hungeromraaderne.

Indtrængende Appel til alle Hustruer og Mødre.

Vi opfordrer indtrængende enhver Hustru og Moder til at efterse i Hjemmets Beholdning, hvad der af brugte Beklædningsgenstande er undværligt og dog endnu brugeligt, og da sende os det til Videreforsending til Rusland.

Taknemmelig vil vi være om vi faar det i *ren* og *repareret* Stand, men da vi er klar over, at mange hustruer ikke vil kunne faa Tid til dette Udbedringsarbejde har vi selv oprettet en provisorisk Systue i Møntergade 8, hvor de

nødvendige reparationer og Omsyninger vil blive foretagne.

Vi beder indtrængende: Lad ikke Tøj eller Stof, hvoraf der kan blive en varm Klædning til et lille frysende Barn ligge unyttet hen, medens 9 Millioner Børn savner!

Henvendelse til alle forretningsfolk.

Vi vender os til enhver Forretningsmand med den samme indstændige Bøn, som vi har rettet til alle Mødre: Se efter i Forretningen, om der ikke henligger mange udrangeret lidt beskadiget Tøjer, der i vore Hænder kunde forvandles til Klæder for smaa Børn – og giv os det.

Ønsker man at Gaven afhentes, bedes man sende et Brevkort efter Adressen Møntergade 8, 2. Sal, eller ringe til Byen 3075.

Enhver nok saa liden Gave er velkommen; til sammen bliver de dog et Led i det store Arbejde for at frelse Ruslands Børn fra at dø af Hunger og Kulde.

Thea Tønder. Grethe Andersen Nexø. Helene Abelstedt Hansen. Asta Iversen. Louise Tønder. Lisa Celvan. Vilhelmine Schneider. Anna Christiansen. Christiane Jensen. Harriet Ostenfeldt. Ingeborg Petersen. Selma Benedik. Marie Feltsing. Karen Jensen. Anne Bestiansen. Marie Nielsen".²³

Selvom hendes navn stod sidst, var den drivende kraft i kvindekomiteen den revolutionære kommunelærerinde Marie Nielsen (1875-1951), der i 1918 var medstifter af Socialistisk Arbejderparti og *Klassekampen*, indtil hun blev arresteret og idømt forbedringshus for anstiftelse til oprør. Af Højesteret nedsat til 6 måneders fængsel. Hun blev løsladt ved en politisk amnesti i forbindelse med påskekrisen i 1920, men mistede retten til at undervise ved folkeskolevæsenet i Frederiksberg Kommune og sin pension. Hun var efterfølgende i flere omgange aktiv i DKP (bl.a. som delegeret ved Kominterns 2. kongres), men blev lige så ofte ekskluderet i forbindelse med de forskellige fraktionskampe i det tidlige parti. I sidste ende blev hun endegyldigt ekskluderet for sit forsvaret af Trotskij, sit forsvaret af de anklagede

*Marie Nielsen (1875-1951), lærer, revolutionær socialist. Hun var med til dannelsen af Komiteen for Hjælp til Rusland og kvindekomiteén under samme organisationen.
(Foto: Arbejdermuseet & ABA)*

i den første af de store skueprocesser i Moskva og sin kritik af den nye sovjetiske seksuallov, der ophævede fri abort. Siden var hun aktiv i den trotskistiske bevægelse i Danmark. Hun arbejdede først kortvarigt på en tekstilfabrik og siden som kontorist i sygekassen "Fremtiden".²⁴

Danmarks kommunistiske Parti var på tidspunktet omkring indsamlingerne splittet i en dyb indre krise, der i 1922 førte til en spaltning i 2 partier, der begge hævdede at være Kominterns sande sektion i Danmark. DKP blev først samlet igen i 1923.²⁵ Spaltningen var tæt på at ødelægge kvindekomiteens arbejde, da de store personstridigheder i perioder førte til sammenbrud i arbejdet med at indsamle og ordne tøjet i

systemen i Møntergade og store udskiftninger i personkredsen omkring kvindekomiteen, hvor Marie Nielsen blev gået som formand og udskiftet med Grethe Andersen Nexø.

Alligevel blev der afskibet i alt 24 kister med i alt 3502 beklædningsgenstande til børn og voksne. Kisterne blev afsendt fragtfrit med DFDS til primært Reval, hvor de blev modtaget og viderefragtet af repræsentanter for den russiske hjælpekomite. I de bevarede arkivalier kan man følge den svære kamp for at få kisterne frem i vinteren 1921-22, hvor dele af Østersøen lukkede til af is.²⁶

Arkivmaterialet indikerer endvidere, at kvindekomiteen eller hele Komiteen var in-

volveret i at opretholde driften af et fælles-skandinavisk børnehjem i Tjuvasj-regionen.²⁷ En yderligere indikation på, at børnehjemmet modtog støtte, var, at foreningen KOMSAMRUS skrev om at fortsætte det filantropiske arbejde herunder til støtte for et børnehjem.²⁸

KOMSAMRUS

Martin Andersen Nexø forlod i 1919 Socialdemokratiet grundet sin udtalte støtte til det ny Sovjet-rusland og blev ved den stiftende kongres medlem af hovedbestyrelsen af Socialistisk Arbejderparti. Sammen med Aage Jørgensen var han efterfølgende på en landsturne for at agitere for det nye parti. Han var sammen med Marie Nielsen medlem af Kommunistisk Lærerklub, stiftet i 1920. I 1923 flyttede han til Tyskland og vendte politisk tilbage til Socialdemokratiet. I 1930 flyttede han tilbage til Danmark. I 1933 kom det til et brud mellem Socialdemokratiet og Nexø pga. politiske meningsforskelle, og han vendte tilbage til DKP, der for resten af livet forblev hans politiske ståsted.²⁹

Martin Andersen Nexø talte 6. marts 1923 i Nikolaj Kirke for 1000-1200 mennesker, hvor mange måtte gå forgæves, da interessen havde været så stor, at dørene måtte lukkes ½ time før det annoncerede tidspunkt. På den baggrund besluttede Nexø at tage initiativ til at oprette en komite, der udadtil så ikke-kommunistisk ud, men i sin kerne var besat med kommunister. I et brev til den ledende finske Komintern-funktionær Otto Kuusinen skrev han, at eksekutivkomiteen i KOMSAMRUS bestod af 5 medlemmer med Nexø som formand og Aage Jørgensen som sekretær samt repræsentanter for fagforeningerne og den kooperative bevægelse. Kransekagefigurerne ("Der Komité Körper") bestod af repræsentanter fra universitetet og kultur- og handelslivet. Komiteen skulle tage udgangspunkt i handelslivets, industriens og bøndernes utilfredshed med regeringens holdning til Rusland, der af

disse grupper ønskedes normaliseret, og den ville arbejde for at skabe handelsoverenskomster mellem Danmark og Rusland.³⁰

På samme tid skrev Nexø til Jeppe Aakjær:

"Vi vil nu da den umiddelbare Hunger er bekæmpet, hjælpe Rusland med at sætte dets Industri og Landbrug paa Fode, saa Hungeren, der i det zaristiske Rusland var et regelmæssigt tilbagevendende Fænomen skal gaa i Graven med Resterne af den gamle Tid".³¹

Den ovenfor omtalte repræsentant for den kooperative bevægelse har efter al sandsynlighed været Nexøs gode ven, socialdemokraten Georg Bolgann. Ifølge et udateret og løsrevet håndkrevet notat i hans arkiv blev han i efteråret 1922 indbudt til et møde om Rusland indkaldt af Martin Andersen Nexø og Aage Jørgensen. Foruden de to og Bolgann var der 4 andre personer samt en repræsentant fra IAH til stede. Mødet fandt sted i Grand Cafe på Kongens Nytorv. Nexø indledte med et foredrag om kampen mod hungersnøden i Rusland.³² I forhold til Andersen Nexøs breve kan det enten betyde, at Georg Bolgann, da han mange år senere (der ligger i hans arkiv en ufuldstændig håndkrevet erindringsskitse) skrev om episoden har fejldateret den, eller at Nexø har afholdt mere end et sonderende møde forud for dannelsen af KOMSAMRUS. Det vil tidsmæssigt også stemme med, at foreningens stiftelse første gang blev omtalt i *Klassekampen* den 25. maj 1923.³³

Sandsynligvis i første halvår af 1923 henvendte KOMSAMRUS sig i et eller andet omfang til offentligheden:

"Som det er Offentligheden bekendt, har der her i landet gentagne Gange været foretaget Indsamlinger i Form af Penge, Levnedsmidler og Beklædningsgenstande – til Lindring for den Nöd, der hersker i större Distrikter af Rusland.

Denne Hjælp har hidindtil ikke været fuldt

ud organiseret og der har heller ikke altid været fuld Sikkerhed for, at den ydede Hjælp kom i de rette Hænder.

Der er derfor dannet en Komite sammensat af Folk fra vidt forskellige Lejre fra Videnskabens og Kunstens som ogsaa fra det økonomiske Livs Verden, og som agter at udføre et filantropisk Arbejde, bl.a. ved at medvirke til Opretholdelse af enkelte Börnehjem i Hungerdistrikterne.

Endvidere vil Komiteen være Mellemed for Forsendelse af de vigtigste Livsfornödenheder til Rusland, Ved Indbetaling af et til 2½ Dollars svarende Beløb garanterer Komiteen for, at Adressaten i Rusland modtager en Pakke med Livsfornödenheder til det nævnte Beløb. Har Adressaten ikke inden tre Mdrs. Forløb kvitteret for Modtagelsen af Pakken, tilbagebetaler Komiteen hele det for Pakken indbetalte Beløb til Afsenderen.

Endelig agter Komiteen at yde sin Hjælp saaledes, at russisk Landbrug og Industri derved ophjælpes. Komiteen er derfor traadt i Forbindelse med det i Berlin grundlagte Selskab Industrie- und Handels-Aktieengesellschaft Internationale Arbeiterhilfe. Dette Selskab, der af den russiske Regering er begunstiget med Toldfrihed, Ret til direkte udenlandsk Handel og forskellige Monopoler, ejer adskillige Fabrikker, Godser og andre Virksomheder i Rusland, og søger gennem Anvendelse af moderne Maskiner og Arbejdsmetoder at ophjælpe russisk Industri og Landbrug for saaledes at yde den bedste Støtte til de hungrende Medmennesker. Hele Overskuddet af denne Virksomhed gaar til Understøttelse af de Hungrende, det være sig Intellektuelle, Bønder, eller Arbejdere, der forsynes saavel med de nödvendige Levnedsmidler, som ogsaa med Maskiner og Arbejdsredskaber til selv at fremskabe nye Værdier. Denne Form for Hjælp til Selvhjælp har vist sig at være den sundeste og mest resultatrige. Og den i Danmark dannede Komite agter da ogsaa at bygge sin Understøttelse af de Hungrende i Rusland på Selvhjælpsprincipet.

Det er i det hele taget Komiteens Opgave

at fremskabe Samkvem mellem Danmark og Rusland saavel på det økonomiske som paa det kulturelle Omraade.

Komiteen mener gennem sin nære Tilknytning til ovennævnte internationale Selskab at kunne byde den bedste Garanti for, at et saadant Samarbejde kan tage sin Begyndelse og haaber i disse Bestræbelser at faa Støtte fra vide Kredse.

Komiteen for økonomisk og kulturelt Samkvem med Rusland.

Edv. Griegsgade 2. Köbenhavn Str.”³⁴

Det virker ikke til, at KOMSAMRUS nåede at udføre nogen videre virksomhed. F.eks. modtog Martin Andersen Nexø allerede i sin formandstid en udmeldelse, hvori vedkommende kritiserede, at der aldrig blev afholdt møder, og at alle beslutninger blev truffet hen over hovedet på medlemmerne.³⁵

Dansk-Russisk Samvirke

I 1924 skrev KOMSAMRUS til professor i slavisk ved Københavns Universitet Anton Karlgren og udbad sig en samtale “i Anledning af, at det kulturelle Virke, som ligger os meget paa Sinde, ønskes fremmet under andre Former end hidtil”.³⁶

Den 23. april mødtes en gruppe personer på restaurant Petit Trianon i København. På mødet nedlagde KOMSAMRUS sig selv, og i stedet for stiftedes Dansk-Russisk Samvirke. Den første bestyrelse bestod af Aage Jørgensen, professor Anton Karlgren, direktør Langkær og litograf Cato. Til formand valgtes Georg Bolgann.³⁷

Georg Bolgann (1880-1959) var uddannet maskinmester, men arbejdede hele livet i den kooperative bevægelse. Han var i 1912 medstifter af den første københavnske brugsforening, St. Paul. Siden blev han sekretær i Sammenslutningen af Brugsforeninger i Hovedstadskommunerne og senere forretningsfører for Dansk Andels Trykkeri.³⁸

Det virker sandsynligt, at Georg Bol-

gann allerede i vinteren 1923, da Martin Andersen Nexø flyttede til Tyskland, overtog formandskabet i KOMSAMRUS og videreførte det i Samvirket, hvilket også kan dokumenteres af, at post til KOMSAMRUS blev sendt til hans private hjemmeadresse.³⁹

Det manglende kulturelle virke sammenholdt med utilfredsheden med den eksisterende virksomhed og manglende interne kommunikation eller aktivitetsniveau samt det forhold, at der i 1924 igen var ved at blive oprette formelle diplomatiske kontakter mellem landene, kan have bevirket beslutningen om at nedlægge KOMSAMRUS og danne en ny forening under et andet navn.

Hvem, der måtte have været til stede ved mødet udover den nyvalgte bestyrelse, er meget uklart. I referatet fra foreningens 50 års jubilæumskongres i 1974 kan Alfred Jensens indlæg om foreningens historie læses som om, han hævdede at have været til stede,⁴⁰ men der findes ikke noget arkivmateriale, der kan bekræfte, at en dengang ung århusianer skulle have været til stede ved mødet i København.

I litteraturen hævdes det, at den sovjetiske gesandt i Danmark, Mikail Kobetskij skal have spillet en rolle i oprettelsen af foreningen.⁴¹ Imidlertid var Kobetskij ikke i Danmark på det tidspunkt. Han var udrejst allerede i marts 1923.⁴²

Mihail Kobetskij var 1908-17 bolsjevistisk politisk emigrant i Danmark, hvor han arbejdede som russisklærer ved en handelsskole. Det var ham, der i 1910 fandt et værelse til Lenin i København i forbindelse med den anden internationale 8. kongres. Først i december 1924 kom han til Danmark som sovjetisk gesandt og virkede indtil august 1933. I forbindelse med sin afrejse blev han udnævnt til æresmedlem af Samvirket.⁴³

Efter opholdet i Danmark blev han i 1933 af det sovjetiske udenrigsministerium udstationeret i Tiflis i en kort periode, inden han blev ny sovjetisk gesandt i Græ-

kenland.⁴⁴ I 1937 blev han henrettet som et offer for Stalins udrensning af Komintern-apparatet.⁴⁵

Ifølge sine vedtægter skulle samvirket arbejde for at udbrede det kulturelle samkvem mellem Danmark og Sovjetunionen. Virksomheden skulle være oplysende og foregå på politisk neutral grund. Hertil kom sædvanlige vedtægters paragraffer om generalforsamling, bestyrelse og lignende, samt at samvirket var kollektivt medlem af "Dansk Forening for social Oplysning – Det sociale Sekretariat", og at medlemmerne havde adgang til foreningens bibliotek og læsesal på Kongens Nytorv. Til gengæld indeholdt vedtægterne ikke en paragraf om foreningens eventuelle opløsning.⁴⁶

Foreningens første arrangement blev afholdt i juni 1924 som en fejring af den danske de jure anerkendelse af Sovjetunionen som følge af indgåelsen af en dansk-sovjetisk handelsaftale. Fejringen fandt sted i Paladsteatrets selskabslokaler. På mødet takkede lederen af den sovjetiske delegation i Danmark, Dr. Cesar Hein, foreningens medlemmer for de bestræbelser, de havde udfoldet for at nærme Danmark til Rusland. Han afsluttede med at udråde et leve for samvirket.⁴⁷

Allerede ugen efter afholdt Samvirket i de samme lokaler sit andet arrangement; en fejring af lederen af den danske forhandlingsdelegation til Moskva, generalkonsul Schou. Direktør Fasting fra Sibirisk Kompagni talte for Schou og takkede på dansk forretningslivs vegne for de genoptagne handelsforbindelser. I sin svartale sagde generalkonsulen, at det var fortræffeligt, der var blevet stiftet en forening til at fremme samarbejdet mellem de to lande, og at han ville støtte bestræbelserne. Han så store fælles økonomiske interesser mellem de to lande, og håbede at samarbejdet i den retning ville blive langt mere frugtbart. Til stede var også socialminister Fr. Borgbjerg, der i sin tale ikke undlod at gøre opmærksom på sit antibolsjevistiske standpunkt, men samtidig beklagede han, at Danmark ikke hav-

Hungerkatastrofen i Rusland

Offentligt Møde med Foredrag og Lysbilleder om den store Hungerkatastrofe i Mellemrusland afholdes *Onsdag 16. Novbr. kl. 8 i National.*

Foredraget holdes af Red. Chr. Christensen og omhandler:

Solbranden, Folkflugten, Hungerens Lidelser, Sygdom og Død, det store Sammenbrud, Hjelpekationen organiseres og iværksættes, Rædslen paa de store Steppe, Børnenes Frelse, Sygdommens Bekæmpelse, Koncentrationslejrene, Millionernes Ernæring, det russiske Folks Opforelse. — Hvad kan vi gøre for at hjælpe!

Det sidste Korn sættes under Flugten.

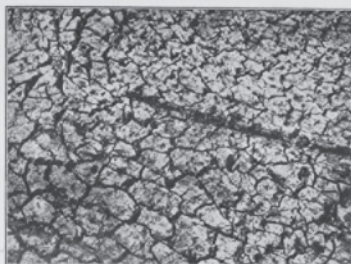
Et Hungerbarn.

Sanitetsvog med optagne Hungerbarn.

Den røde Soldat bærer de hungrende Børn paa sine stærke Arme.

Solbranden har omdannet Samaras frugtbare Jord til en lerbrandt Skorpe med arterdybt Revner.

Ved at spise Bærbrød og Lerjord faar Børnene Hunger-Skarbag.

Møless Bilen, der søger efter de flygtende Karavaner, repareres, stades Korlet over de usendelige Stepper.

I Tusindvis faar de flygtende Hunger-Skarbag og lades tilbage.

De indfangte og optagne flygtende indskrives inden de køres bort til Forplejningsstationerne.

Agitér for Tilslutning
til dette interessante Møde!

Hele Indtægten tilfalder
de Hungrende!

Entré: 50 Øre.

Langt Vejene falder Menneskene om af Udmattelse.

For 2 Kroner om Ugen
kan du opretholde Livet i et
lille Hungerbarn. Bliv et lille
Hungerbarns Forsørger i denne
Vinter!

Rekvirér Indsamlingslister og send Bidrag til Indsamlingskomitéens Kasserer

Lærer Kr. Halberg, Langelandsvej 10 A', København F.

Komitéen for Hjælp til Rusland.

©. F. Jensen, København

Plakat om offentligt møde om hungerkatastrofen i Rusland, afholdt af Komitéen for Hjælp til Rusland i november 1921.

(Arbejdermuseet & ABA)

de været blandt de første lande til at anerkende det nye Sovjetrusland. Han håbede ligeledes på godt fremtidigt handels-samkvem og mindedes i den forbindelse den russiske bolsjevik Leonid Krassins udsagn om, at til Danmark havde Rusland altid penge nok.⁴⁸

De få bevarede oplysninger om aktiviteterne tegner et billede med vægtning af foredrag og finkultur. Foruden foredrag om f.eks. den økonomiske og kulturelle udvikling blev der afholdt en række koncerter med klavermusik og operasang. Repertoiret ses ikke at have indeholdt russiske kompositioner.⁴⁹

Ligeledes var der tale om en eksklusiv kreds. Den eneste bevarede, men udaterede medlemsfortegnelse opregner 114 medlemmer.⁵⁰ I en senere erindringsartikel bekræftede den tidligere formand Ejnar Thomassen, at det var retvisende for det højeste, medlemstallet nåede i mellemkrigstiden.⁵¹ Morten Thing antager, at listen skulle være fra omkring 1930,⁵² men den kan i princippet være fra når som helst i mellemkrigstiden.

Alfred Jensen optræder ikke på listen. Det samme er tilfældet med forfatteren Tom Kristensen. Der er ellers meget, der tyder på, at Tom Kristensen i en periode omkring 1930 meldte sig ind i Samvirket. En person ved navn Tom Kristensen skrev i 1930 til foreningen for at melde sig selv og sin forlovede til foreningens forårsrejse til Sovjetunionen,⁵³ men måtte kort efter melde afbud, fordi den forlovede blev syg. Men som det andet brev slutter: "Men der er da foreløbig sket det gode, at jeg er blevet Medlem af Dansk-Russisk Samvirke"⁵⁴ Efterfølgende giftede forfatteren Tom Kristensen sig med en person, hvis navn stemmer overens med det på den i brevene omtalte forlovede. Der er således meget, der taler for, at det var forfatteren Tom Kristensen, der meldte sig ind. Hvis det er tilfældet sætter det unægtelig hans nedsabling af Arne Strøms bog om sine oplevelser i den menneskeskabte hungersnøds Sovjet-

unionen, *Onkel, giv os Brød*, i et nyt lys. Tom Kristensen skrev således i sin anmeldelse, at Arne Strøm var blevet bims af sit ophold i Sovjetunionen, og derfor kunne man ikke fæstne lid til sandhedsværdien i hans beretning.⁵⁵

I det daglige synes foreningen at være blevet drevet af Georg Bolgann og ikke mindst Aage Jørgensen.⁵⁶

I 1935 skrev Mikhail Kobetskij til Georg Bolgann om sin bekymring for Aage Jørgensen:

"Hvad Historien med Aage Jørgensen angaar, saa forstaar jeg den endnu mindre end Du gør. Navnlig forstaar jeg ikke Aa. Jørgensen. Hvorfor meldte han sig ud af Partiet? Han maa jo have forandret hele sin Indstilling, hele sit Livssyn. Hvad mon han bliver nu?"⁵⁷

Aage Jørgensen var i størstedelen af mellemkrigstiden en helt central skikkelse i dansk kommunisme, men lige så stor hans betydning var dengang, ligeså glemt er den i dag. Jørgensen havde inden 1. Verdenskrig været huslærer i Finland, der på det tidspunkt var en del af det russiske zarrige. Efter hjemkomsten blev han ansat ved det russiske telegrambureau ROSTA. Han var medstifter af Socialistisk Arbejderparti, redaktør for *Klassekampen*, en del af ledelsen i Danmarks Venstresocialistiske Parti og journalist ved *Arbejdet* og *Arbejderbladet*. Han var dansk delegeret ved de første fire Komintern-kongresser og i en periode dansk repræsentant ved Kominterns Eksekutivkomite. Han var personlig sekretær for Maxim Litvinov under dennes ophold i Danmark og blev fra 1923 legationssekretær på den sovjetiske legation i Danmark. Herfra var han en aktiv kraft i alt sovjetisk. Han var, som vi har set, en ledende kraft i rækken af dansk-sovjetiske foreninger, han styrede Intourists kontor og var i det hele taget manden at overbevise, hvis man ville på delegationsrejser til Sovjetunionen. Han redigerede og udgav flere bøger om Sovjetunionen, optrådte i mange radioudsendel-

ser og var en aktiv foredragsholder. Han var aktiv i Mondegruppen og Clarté. Han var en vellidt person af de fleste – undtagen af Marie Nielsen, der mente, at han havde fundet sig en fed fidus at leve af, og hånligt kaldte ham rejsende i kommunisme. Aage Jørgensen kvitterede ved at omtale hende som “den hysteriske Marie N”. Men pludselig i 1935 forlod han det hele. I september blev han fyret fra legationen, i december meldte han sig ud af DKP og ind i Socialdemokratiet. Han begyndte at skrive sovjetkritiske artikler. Han blev forstander for Den Sociale Højskole i Nærum og senere statens ungdomslejre i Jerup. Under 2. verdenskrig blev han nazist og redaktør af *Globus*. Efter krigen blev han udrenset af forfatterforbundet. Derpå oprettede han et firma for handel med Indien og blev budhist.⁵⁸

Aage Jørgensens rolle minder på mange måder om den, Ingmar Wagner spillede som den grå eminence i skyggerne, der varetog DKP’s interesser i en lang række organisationer i efterkrigstiden.

Også Georg Bolgann havde på det tidspunkt forladt arbejdet i DRS. Ifølge litteraturen blev han efterfulgt af kommunelærer N.K. Johansen, der igen blev efterfulgt af oversætteren og forfatteren Ejnar Thomassen,⁵⁹ men det virker sandsynligt, at der skal byttes om på de to. Ifølge *Kraks Blaa Bog* oplyser Ejnar Thomassen selv, at han sad som formand 1934-1938.⁶⁰ Ejnar Thomassen var søn af en tobaksfabrikant og uddannet som polytekniker i Zürich. Han arbejdede 1908-14 som ingeniør i Rusland, men ernærerede sig derefter som skribent, foredragsholder og ikke mindst oversætter af de store russiske klassikere til dansk.⁶¹ Ejnar Thomassen havde været suppleant til den første bestyrelse, men allerede i 1926 forlod han den med den svada, at han ville udtrykke sin “Skepsis overfor Foreningens Existensmuligheder i Almindelighed og overfor Bestyrelsens Kompetence i Særdeleshed”, og han fortsatte:

“Jeg ønsker af Hjertet et virkelig levende dansk-russisk Samvirke fremmet, men allerede ved vor Forenings start nævnede jeg min Tvivl om, at dette Samvirke vilde kunne udvikle sig paa det Grundlag og med den Bestyrelse, der bærer Foreningen. Siden da er mine tvivl blevet bekræftet paa det mest eclatante [sic!].”⁶²

Ejnar Thomassen havde i det hele taget et ambivalent forhold til foreningen. I 1956 meldte han sig ud igen i protest mod den sovjetiske invasion af Ungarn, men da han godt et års tid senere kunne konstatere, at stormen havde lagt sig, skyndte han sig at melde sig ind igen.⁶³ Ejnar Thomassen blev siden æresmedlem af foreningen.

Landsforbundet af Sovjet Unionens Venner i Danmark (SUV)

I 1927 blev der – officielt på initiativ af en britisk arbejderdelegation – indkaldt til en international kongres for venner af Sovjetunionen i forbindelse med en række arbejderdelegationers tilstedeværelse ved novemberfestlighederne.⁶⁴

Der var imidlertid ikke noget som helst spontant over indkaldelsen af konferencen. Beslutningen om dens afholdelse var blevet taget allerede i forlængelse af en stor plan udtænkt af Willi Münzenberg (indsendt den 26. december 1926) om at udnytte fejringerne af det kommende 10 års-jubilæum mest muligt til på verdensplan at skabe en bølge af sympati for Sovjetunionen.⁶⁵

Kongressen blev afholdt i Kolonnesalen i sovjetisk LO’s hovedsæde i Moskva. Der var ca. 1000 deltagere fra 43 lande. Blandt talerne på kongressen var Clara Zetkin, Nikolaj Bulganin og Sovjetunionens formelle statsoverhoved, Rykov, og der blev valgt et permanent præsidium for en international organisation for venner af Sovjetunionen bestående af Clara Zetkin, Henri Barbusse, Arthur Ewert og Arthur Holitscher.⁶⁶

I maj 1928 blev der i Köln formelt dan-

Bestyrelsen for Dansk-Russisk Samvirke fotograferet i Tivoli i 1924 sammen med den russiske landbrugskommission. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

net en international paraplyorganisation for de nationale selskaber af venner med Sovjetunionen. Paraplyorganisationen holdt sin 2. internationale kongres i 1930 i Essen, mens en 3. blev afholdt i Paris i 1933. Samtidig blev der oprettet et centralt sekretariat for den internationale organisation med hovedsæde i Berlin indtil 1933, hvor det måtte flyttes til Amsterdam som følge af nazisternes magtovertagelse. Sekretariatet blev ledet af den tidligere sekretær i det britiske kommunistparti, Albert Inkpin.⁶⁷ Udsagn i SUV's blad indikerer, at der op gennem 1930'erne fortsatte med at eksistere en international paraplyorganisation, Verdenskomiteen for Sovjet Unionens Venner, at dansk SUV var en af 39 nationale tilsluttede organisationer, og at sammenslutningen i 1937 på verdensplan hævdede at tælle 5 millioner medlemmer.⁶⁸

Også DsF modtog en invitation til at

sende en arbejderdelegation til Sovjetunionen for at deltage i fejringen af 10 året for oprettelsen af sovjetmagten.⁶⁹ DsF afviste at sende en delegation, fordi det sovjetiske fagforeningsråd var fjendtligt sindet overfor den internationale fagforeningscentral i Amsterdam.⁷⁰

Men også Sadelmagerens Fagforening i København modtog indbydelsen, og her påtog man sig opgaven og indbød samtlige danske fagforbund og fagforeninger til at vælge delegerede til delegationen med følgende begrundelse: "Det er da paa Tide, at danske Arbejdere helt erkendte sig om den russiske Revolutions Resultater og konstaterer, om den virkelig socialistiske Opbygning er paabegyndt".⁷¹

Den danske arbejderdelegation bestod af 21 delegerede repræsenterende 4 fagforbund, 1 fællesorganisation, 10 fagforeninger, 1 klub og 1 kulturorganisation. Dele-

gationen rejste via Finland, og besøgte Leningrad, Moskva, Rostov, Dnepropetrovsk, Kamenskoje og Odessa hvor de foruden turistseværdighederne besøgte fabrikker, fagforeninger, hvilehjem, arbejderklubber, gymnasier, kooperativer, børnehjem og fængsler. Højdepunkterne var et seks timers møde med generalsekretær Stalin, hvor han svarede på spørgsmål fra de deltagende delegationer, overværelse af novemberfestlighederne på Den Røde Plads samt kongressen for sovjetvenner.⁷²

Også formanden for Dansk-Russisk Samvirke, Georg Bolgann, var i Moskva efter indbydelse fra VOKS⁷³ og deltog i kongressen i fagforeningernes hus.⁷⁴ I sin tale fremhævede Bolgann betydningen af de sovjetiske kooperative virksomheder og deres internationale forbindelser samt foreslog en udvidelse af de økonomiske og kulturelle forbindelser mellem de to lande.⁷⁵

Morten Thing anslår i sin disputats, at SUV formentlig blev dannet omkring 1931,⁷⁶ mens Bent Jensen har udtrykt det på den måde, at SUV i 1933 trådte frem for den danske offentlighed, da det begyndte at udgive sit første tidsskrift.⁷⁷

Imidlertid tyder det begrænsede kildemateriale på, at grundlæggelsen af SUV skal dateres endnu tidligere. I september 1930 skrev Socialdemokratiets forretningsfører til Georg Bolgann i anledning af, at man i *Nationaltidendes* dækning af det tyske valg kunne læse, at man i Berlin kunne købe den i Moskva udgivne tysksprogede avis *Moskauer Rundschau*, der ifølge bladets hovedhavde centraler i Berlin, Amsterdam, Wien og København. Sidstnævnte sted på Georg Bolganns hjemmeadresse. Som det kritisk lød fra forretningsføreren:

“og du vil antagelig let forstaa, at vi er lidt i Vildrede med, hvorledes dette skal forstaaes. Vi vilde derfor være taknemmelige, om du snarest kunde give os en Forklaring, der sætter os i Stand til at tilbagevise Paastanden om, at Medlemmer af vort Parti har Forbindelse med kommunistiske Organisationer el-

ler Foretagender, idet du jo sikkert er enig med os i, at noget saadant er ganske uholdbart”.⁷⁸

I sit svar afviste Bolgann at være eller have været “Ekspeditor” af avisen, men: “Jeg er sammen med 4-5 andre Mennesker her i Landet Abonnent [sic!] for dette”.

Bolgann afviste at have forbindelser med DKP, men tilføjede: “Derimod har jeg altid været og staar i Forbindelse med den kooperative Bevægelse i Rusland”, hvilket også havde, mente han, været til fordel for den danske handelsbalance, bl.a. ved at han havde været mellemmand for sovjetiske bestillinger af maskiner til en margarinefabrik.⁷⁹ I et efterfølgende brev præciserede han, at:

“Det er altsammen [sic!] noget, som jeg er nødsaget til at holde mig orienteret om i min Stilling som Formand for Dansk-Russisk Samvirke, der i Modsætning til Sovjet Unionens Venner er fuldstændig upolitisk, og kun har til Formaal at skabe et godt økonomisk og kulturelt Samkvem med Rusland”.⁸⁰

Særligt med formuleringen om SUV i sidstnævnte udsagn in mente virker det rimeligt at antage, at når SUV kunne nævnes som begreb uden nærmere forklaring, så må organisationen allerede i efteråret 1930 have virket i så lang tid, at der ikke er behov for nærmere at redegøre for den, og dateringen for dens grundlæggelse i Danmark kan derfor med rimelighed antages som minimum at skulle flyttes til 1930, hvilket også stemmer overens med udsagn i foreningens blad.⁸¹

Det virker plausibelt, at der i de første år var tale om en mindre forening uden den store gennemslagskraft, hvilket også bekræftes af flere breve til SUV's drivende kraft i København, Aage Jørgensen, om en foredragsturne af ham i Jylland i efteråret 1933. Således skrev foreningens landsformand Sven Spelling:

“Vor organisation er ikke videre fasttømret udenfor Aarhus By, men vi har en del spredte Medlemmer i Aalborg, Randers og Lemvig, saa vi har tænkt at lade DKP i Randers, Horsens og evt. Esbjerg udpege et passende Lokale i hver af de nævnte Byer”.

Desuden blev Aage Jørgensen spurgt, om han:

“havde noget kulturelt Propaganda Materiale liggende, der eventuelt kunne stilles til vor Disposition herovre, hvis Du har noget at give væk, det Materiale vi faar fra Profintern, er noget for partipræget til at fordøjes af Hovedbestanddelen af vore Medlemmer, der væsentligt bestaar af Studenter, Adjunker etc, alle Folk af et noget smaaborgerligt Anstrøg”.⁸²

Først omkring 1934 begyndte antallet af medlemmer (det toppede med ca. 4000) og afdelinger at udvikle sig med rivende hast.⁸³ Der blev indenfor det næste halvandet år oprettet afdelinger i Aalborg, Aarhus, Horsens, Esbjerg, Odense, Køge og senere hen også Sønderborg, Vejle og Haderslev. Mens Københavns afdeling blev opdelt i lokale afdelinger; Indre by, Amager, Vesterbro, Østerbro, Nørrebro, Frederiksberg, Sø og havn og senere også en afdeling på B&W og i Gentofte. Foreningens landsformænd var dr.phil. Martin Ellehauge, kommune-lærerinde Gertrud Lundholm, og endelig blev ringen sluttet til de første foreninger, da Martin Andersen Nexø i 1938 blev ny formand.

Der er ikke bevaret vedtægter for SUV, men i en principerklæring i fjerde nummer af foreningens udadrettede blad, *Sovjet idag*, gav man følgende udtryk for foreningens formål:

“Her i Danmark vender S.U.V. sig derfor i første Række til de socialdemokratiske og partiløse Dele af Befolkningen, der har forstaaet eller er begyndt at forstaa, at Udviklingen i Sovjetunionen ikke er et indre russisk Anliggende, men tværtimod er af afgørende

Betydning for hele den internationale Arbejderbevægelse, fordi man i Sovjet idag ser Socialismen blive virkeliggjort, faar Arbejderklassens Teorier bekræftet og faar Syn paa Sagen for, at det socialistiske Samfund i alle Henseender er den kapitalistiske Stat overlegen.

Det er S.U.V.s Opgave at konstatere dette og at popularisere den 1. og 2. Femaarsplans Resultater i de videst mulige Krese [sic!]”.

Foreningen udførte en række aktiviteter for at fremme det mål. Først og fremmest udgav SUV mere eller mindre regelmæssigt et udadvendt blad under forskellige titler i 1934-1941. Der var mange artikler om samfundsudviklingen, hvor man slog på den store propagandatromme. Der var faste kronikker af først Ad. Stender-Petersen, men ret hurtigt overtaget af Peter P. Rohde, hvor man forsvarede og forklarede Sovjets udenrigspolitik lige fra den antinazistiske folkefront over den spanske borgerkrig og ikke-angrebspagten til vinterkrigen. Man var som en vejrhane, der skiftede mening, alt efter hvad vej vinden blæste fra Moskva. Noget af det stof, der især fylder i årgangene, er rejseskildringer fra Sovjetunionen, enten fra delegationsrejser, hvor rejsen var gratis fra den sovjetiske grænse, eller fra selskabsrejser. Rejsedeltagerne skrev efterfølgende begejstrede artikler om deres oplevelser. Der var mange boganmeldelser, der fordelte sig mellem begejstrede anmeldelser af dansksprogede sovjetiske og pro-sovjetiske udgivelser, mens negative udgivelser som Arne Strøms *Onkel, giv os Brød* blev skarpt fordømt gennem personangreb på forfatteren.

Rejserne til Sovjetunionen blev organiseret af SUV’ rejseafdeling, der i en periode skiftede navn til Dansk Russisk Turist Bureau (DARU).

Havde man ikke råd til at rejse til Sovjetunionen, kunne man deltage i foreningens sommerteltrejser eller sommerstævner. Mange medlemmer spillede Volleyball (overfor medlemmerne præsenteret som: “Det popu-

lære sovjetrussiske Haandboldspil”). Man spillede på egen bane stillet til rådighed af Københavns Kommune i Fæledparken ud mod Blegdamsvej.

Hertil kom mere traditionel virksomhed som foredrag og festmøder – sidstnævnte f.eks. hvert år i oktober – udstillinger, sprogundervisning (i russisk, engelsk, tysk, fransk og spansk), boghandel (med bøger, aviser og tidsskrifter på dansk, russisk, engelsk, tysk, fransk og jiddisch) samt biblioteksdrift.

Der er meget i udviklingen af SUV, der peger frem mod Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen fra og med midten af 1970'erne med oprettelsen af det såkaldte Venskabshus i Vester Voldgade. SUV samlede udstillings-, sprogundervisnings- og foredragslokaler, rejseafdeling, boghandel og bibliotek i samme bygning, først på første sal af Frederiksborggade 42, og siden i nr. 54.

SUV's absolutte højdepunkt kom ved fejringen af 20-året for oktober 1917 i november 1937, hvor man i den såkaldte "Gyldne Bog" indsamlede 50.000 underskrifter på en lykønskingsadresse til de sovjetiske magthavere.

Men hvis Den Gyldne Bog var højdepunktet, så markerede indgåelsen af Molotov-Ribbentrop-pagten begyndelsen på enden for SUV. Forsvaret for pagten betød umiddelbar medlemsflugt.⁸⁴ Fra omkring 1940 påbegyndtes forhandlinger om en sammenlægning af de to venskabsforeninger under Dansk-Russisk Samvirke.⁸⁵ Materiale i SUV's udgivelser indikerer, at forhandlingerne endnu ikke var afsluttede, da Nazityskland angreb Sovjetunionen i 1941.

Den umiddelbare følge af angrebet den 22. juni 1941 var for de to danske foreninger, at de blev forbudt. Mange fra SUV's ledelse blev arresteret og endte i KZ-lejr (bl.a. døde SUV's sekretær Harry Jensen i Stutthof). Albert Olsen flygtede derimod til Sverige.⁸⁶

En kreds af aktivister forblev i Danmark, hvor de stod bag den illegale udgivelse *Nyt*

fra Sovjetunionen, der udkom med 18 numre. Bladet indeholdt forskellige nyhedstelegrammer fra Sovjetunionen om samfundsudviklingen og krigens gang på østfronten⁸⁷ og minder i sit indhold stærkt om SUV's forskellige udgivelser.

Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen

I 1945 genopstod de to venskabsforeninger samlet under navnet Dansk-Russisk Samvirke.⁸⁸ I 1950 blev de lokalt funderede afdelinger udover landet samlet i en landsforening, der i 1952 skiftede navn til Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.

Denne forenings historie og udvikling minder på mange måder om en gentagelse af historien fra mellemkrigstiden. Fra en mindre forening medlemsmæssigt og i aktivitetsniveau i første halvdel af Den Kolde Krig fik den især efter oprettelsen af et sovjetisk kulturcenter, Venskabshuset, i Vester Voldgade i 1977, et omdrejningspunkt der i sin virksomhed og medlemsudvikling afspejlede anden halvdel af mellemkrigstiden og især den måde, SUV havde fungeret på herunder særligt i bygningerne på Frederiksborggade. Men som det også var tilfældet med SUV begyndende med den finske vinterkrig, blev også Landsforeningen ramt af konjunkturernes ugunst og den internationale udvikling, og med Sovjetunionens sammenbrud og Den Kolde Krigs ophør måtte den opleve en overvældende medlemsflugt og et betydeligt forandret aktivitetsniveau.

Konklusioner

I denne artikel har vi nærmere analyseret det dansk-sovjetiske venskabsforeningsarbejde i mellemkrigstiden.

Der er en række forhold, der peger fremad. For det første er det nærliggende at sammenligne aktivitetsniveauet og -former-

ne i SUV hhv. Landsforeningen. For det andet viser undersøgelsen, at såvel i mellemkrigs- som efterkrigstiden afhang foreningernes muligheder og udbredelse i høj grad af øjeblikkets almindelige opfattelse af Sovjetunionen i den danske offentlighed, og denne opfattelse dannedes udenfor en snæver inderkreds af allerede overbeviste foreningsmedlemmer mere på baggrund af Sovjetunionens faktiske handlinger end af foreningernes aktiviteter.

Noter

Denne artikel er blevet til som en del af arbejdet med mit ph.d. projekt om sovjetisk kulturdiplomati i Danmark under Den Kolde Krig, 1945-1991.

1. Jennifer Anderson: *Propaganda and Persuasion in the Cold War: The Canadian Soviet Friendship Society, 1949-1960* (upubliceret ph.d afhandling, Carleton University 2008)s. 4-8, 12-58; Michael David-Fox: *Showcasing the Great Experiment: Cultural Diplomacy and Western Visitors to the Soviet Union, 1921-1941* (New York 2012), s. 61-89; Jean-Francois Fayet: "VOKS: The Third Dimension of Soviet Foreign Policy" i Jessica C.E. Gienow-Hecht og Mark C. Donfried (ed.): *Searching for a Cultural Diplomacy* (New York 2010), s. 43; Ingunn Rotihaug: "'For fred og vennskap mellom folkene': Sambandet Norge-Sovjetunionen 1945-70", *Forsvarsstudier* 2000:1, s. 17-26; Ludmilla Stern: *Western Intellectuals and the Soviet Union, 1920-40: From red Square to the Left Bank* (Oxon 2007), s. 132-131.
2. Bent Jensen: *Stalinismens fascination og de danske venstreintellektuelle* (1984/2002a).
3. Morten Thing: *Kommunismens kultur: DKP og de intellektuelle 1918-1960* (1993).
4. Børge Houmann: *Martin Andersen Nexø og hans samtid I-III* (1981-1988).
5. Stephane Courtois et.al. (red.): *Kommunismens sorte bog: Forbrydelse, terror, undertrykkelse* (2003), s. 141-146; Børge Houmann: *Martin Andersen Nexø og hans samtid II 1919-1933* (1982), s. 137; Bent Jensen: *Gulag og glemsel: Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede* (2002b), s. 147; Walter G. Moss: *A History of Russia II Since 1855 Second Editon* (London 2005), s. 228; Niels Erik Rosenfeldt: *Lenin: En revolutionær fundamentalist* (2008), s. 228-231.
6. Thing, s. 925.
7. Martin Ebon: *The Soviet Propaganda Machine* (New York, 1987), s. 50-77; Stephen Koch, *Double Lives: Stalin, Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals. Completely revised and updated Editon* (New York, 2004); Michael Scammell: *Koestler: The Indispensable Intellectual* (London, 2010), s. 101ff.
8. ABA, Marie Nielsens arkiv ks. 3, ROSTA Bulletin No. 1132 3.8.1921.
9. Børge Houmann og Morten Thing: *Venskab og revolution: Martin Andersen Nexøs og Marie Nielsens venskab og politiske virke 1918-24* (1990), s. 167.
10. Houmann (1982), s.137.
11. ABA, LO arkiv ks. 1356, Komiteen for Hjælp til Rusland ved Kr. Halberg til De samvirkende Fagforbund i Danmark 25.8.1921.
12. ABA, LO arkiv ks. 1356, De Samvirkende Fagforbund til Komiteen for Hjælp til Rusland 7.9.1921.
13. ABA, LO arkiv ks. 1356, Internationaler Gewerkschaftsforbund an alle angeschlossenene Gewerkschaftszentralen 15.8.1921.
14. ABA, LO arkiv ks. 1356, Entschliessung [udateret]
15. ABA, LO arkiv ks. 1356, Dansk Røde Kors ved formand C.M.T. Cold til De samvirkende Fagforbund oktober 1921; De samvirkende Fagforbund ved Carl F. Madsen til Dansk Røde Kors ved formand C.M.T. Cold 3.11.1921.
16. ABA. LO arkiv ks. 1356, Stand der russischen Hilfsaktion am 31. Juli 1922.
17. *Politiken* 6.5.1922.
18. *Bulletin der Auslandsvertretung der Hilfskommission für den Hungerden beim alrussiscen Zentral-Exekutiv-Komite* 1921:3, s. 20.
19. ABA, Marie Nielsens arkiv ks. 3, Komiteen for Hjælp til Rusland Regnskabsoversigt 1.8.1923.
20. ABA, LO arkiv ks. 1356, Komiteen for Hjælp til Rusland ved Ernst Christiansen til De samvirkende Fagforbund i Danmark 6.10.1921.
21. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks 2, Russian Famine Fund Bericht über Einnahmen und Ausgaben 15. August 1921-31. Dezember 1922.
22. Houmann (1982), s. 138, 165.
23. ABA, Marie Nielsens arkiv ks. 3, udateret opråb.
Fed skrift, kursiveringer, stavemåder og tegnsætning som i originalen.
24. Houmann og Thing, s. 129, 244; Thing, s. 113.
25. Thing, s. 90.
26. ABA, Marie Nielsens arkiv ks. 3, Die Frauenkomite (K.H.R.) til Genosse Dikansky 10.1.1922;

- Det forenede Dampskibs-Selskab til Kvindekomiteen 27.1.1922; Det Forenede Dampskibs-Selskab udenlandsk Godsexpedition til Komiteen for Hjælp til Rusland 2.2.1922; Ernst Christiansen an den Handelsdelegation Sowjet-Russlands 22.4.1922; Bericht des Frauenkomités 3.7.1922; Berichtigung von Marie Nielsen 26.7.1922.
27. ABA, Marie Nielsens arkiv ks. 3, Alice Wallenius: Skandinaviens arbetarkvinnor och Rysslands hungrande barn 4.3.1922.
28. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Udateret opråb [sandsynligvis første halvår 1923].
29. Houmann (1982), s. 11-37, 131ff; Ibid., *Martin Andersen Nexø og hans samtid 1933-1954* (1988), s. 11ff; Thing, s. 115-124.
30. Houmann og Thing, s. 214-217.
31. Ibid., s. 217.
32. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Udateret håndskrevet notat.
33. Houmann, s. 173.
34. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Udateret opråb [første halvår 1923].
35. ABA, Martin Andersen Nexø's arkiv ks. 2, Andr. Boje til Martin Andersen Nexø 5.7.1923.
36. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Komiteen for økonomisk og kulturelt samkvem med Rusland til professor A. Karlgrøn 21.3.1924.
37. *Socialdemokraten* 24.4.1924.
38. *Kooperationen* 1940(17):5, s. 81-82.
39. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Kuvert påtrykt "Komiteen for økonomisk og kulturelt Samkvem med Rusland København Str. Edv. Griegsgade 23".
40. ABA, Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjetunionens arkiv ks.1, kongresreferat 18.-19.5.1974.
41. Morten Thing: *Kommunismens kultur* s. 925.
42. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Mikhail Kobetskij til Georg Bolgann 26.3.1923.
43. *Fakta om Sovjetunionen* 1964:8, s. 19-21; 1964:10, s. 16-17. Kobetskij var i 1923 i Danmark som Komintern repræsentant i et forsøg på at forlige de stridende parter i DKP (Niels Erik Rosenfeldt: *Verdensrevolutionens generalstab: Komintern og det hemmelige apparat* (2011), s. 61-62, 93).
44. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Mikhail Kobetskij til Georg Bolgann 30.4.1934; Aage Jørgensens arkiv ks. 1, Mikhail Kobetskij til Aage Jørgensen 9.12.1933.
45. Rosenfeldt, s. 263, 275.
46. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks. 2, Vedtægter, trykt, København, 1935.
47. *Politiken* 22.6.1924.
48. *Berlingske Tidende* 28.6.1924; *Politiken* 27.6.1924, 30.6.1924.
49. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks. 2, diverse udaterede indbydelser og programmer.
50. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks. 2, udateret medlemsliste for Dansk-Russisk Samvirke.
51. *Sovjetunionen i dag* 1954:4, s. 14.
52. Thing, s. 925.
53. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Tom Kristensen til Georg Bolgann 2.4.1930.
54. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Tom Kristensen til Georg Bolgann 7.4.1930.
55. Camilla Schultz: "Efterskrift", i Arne Strøm: *Onkel, Giv os brød 2. udgave* (2008), s. 357.
56. F.eks. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks. 2, Kopi af Dansk-Russisk Samvirke ved Georg Bolgann og Aage Jørgensen til VOKS præsident A. Aroseff 29.6.1934.
57. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Mikhail Kobetskij til Georg Bolgann 28.12.1935.
58. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks. 1, Hans Kirk til Aage Jørgensen 10.3.1931; Harald Herdal til Aage Jørgensen 8.4.1931; brevpapir med brevoved for Intourist; ABA Komintern arkivet, Aage Jørgensens personsag, biografi udateret; Mandat für Journalist Aage Jørgensen 24.6.1920; Spravka 27.2.1940; *Socialisten* 1937:11, s. 411-418; Houmann og Thing, s. 117, 203, 206; Jens Kofoed Pedersen: "Kommunist, socialdemokrat og nazist. Aage Jørgensens rolle i dansk arbejderbevægelse", *Arbejderhistorie* 1990:34, s. 43-53; Thing, s. 124-126.
59. Asger Pedersen et al. (red.): *Dansk-Russisk Samvirke i 75 år: I anledning af Dansk Russisk Forenings 75 års jubilæum, 1999* (1999), s. 27.
60. F.eks. *Kraks blaa Bog* (1947), s. 1291.
61. *Kraks blaa Bog* (1935), s. 1033.
62. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Ejnar Thomasen til Georg Bolgann 9.6.1926. Understregning i original.
63. KB, Jørgen Jørgensens efterladte papirer kps. 26, Ejnar Thomassen til Jørgen Jørgensen 4.11.1956; Ejnar Thomassen til Jørgen Jørgensen 13.12.1957.
64. Sylvia R. Margulies: *The Pilgrimage to Russia: The Soviet Union and the Treatment of Foreigners, 1924-1937* (Madison 1968), s. 38.
65. Fayet, s. 42.
66. Margulies, s. 39-41.
67. Fayet, s. 43; Margulies, s. 42-44.
68. *Sovjet idag* 1934:7, s. 22; 1935:13, s. 10-11; 1937:4, s. 5; 1937:6-7, s. 13.
69. ABA, LO arkiv ks. 1356, Telegram Zentralgewerkschaft Sowjetunion til De samvirkende Fagforbund 4.10.1927.
70. ABA, LO arkiv ks. 1356, De samvirkende Fagforbund ved C.F. Madsen til Den internationale Faglige Central ved sekretær Joh. Sassenbach 7.10.1927.

71. ABA, LO arkiv ks. 1356, Rundskrivelse fra formanden for Sadelmagerens Fagforening i København Chr. Jensen modtaget 14.10.1927.
72. Chr. Jensen: *Vor Rejse i Arbejder- og Bondestaten: Beretning fra de danske Fagdelegations Besøg i Sovjet-Rusland under Revolutionens 10 Års Jubilæum November 1927* (1928).
73. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Indbydelse til fejringen af 10 året for etableringen af Sovjetstaten udateret.
74. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Einladungskarte zum Internationalen Kongress der Freunde der Sowjet-Union no 960 d. 10. November 1927.
75. *Politiken* 12.11.1927.
76. Thing, s. 925.
77. Jensen (2002b), s. 42.
78. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Socialdemokraternes forretningsfører til Georg Bolgann 16.9.1930.
79. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Georg Bolgann til Socialdemokratiets forretningsfører 17.9.1930.
80. ABA, Georg Bolganns arkiv ks. 1, Georg Bolgann til Socialdemokratiets forretningsfører 18.9.1930.
81. *Sovjet idag* 1937:11, s. 10.
82. ABA, Aage Jørgensens arkiv ks. 2, Landsforbundet af Sovjet-Unionens Venner Landsledelsens formand Sven Spelling til Aage Jørgensen 23.9.1933; Sovjet-Unionens Venner Jydske Distrikt Sekretariat ved Leif Gundel til Aage Jørgensen 21.9.1933.
- Citaterne er fra førstnævnte brev.
83. Hvor intet andet er nævnt bygger nedenstående på diverse SUV udgivelser: *Sovjet idag* (1934-1938); *Sovjet og Vi* (1938); *Nyt Land* (1938-1941); *Sovjet Unionens Venner: Medlemsblad for Landsforbundet af Sovjet Unionens Venner i Danmark* (1935-1940).
84. Jensen (2002a), s. 41-44.
85. Pedersen, s. 6.
86. Pedersen, s. 6-7; Jensen (2002a), s. 44.
87. Tage Revsgård Andersen (red.): *DKP og Frihedskampen bind 14* (1996).
88. Nedenstående bygger på Kim Frederichsen: *Gennem kendskab til venskab: sovjetisk propaganda i Danmark under Den Kolde Krig* (2010); *Ibid.*: "Venskabshuset: Et sovjetisk kulturcenter i København 1977-1992", *Arbejderhistorie* 2011:2, s. 68-86.

Abstract

Kim Frederichsen: From Emergency Aid to Cooperation. *Arbejderhistorie* 3/2014, pp. 44-62.

Based on scarce archival materials this article seeks to study the organization, activities and key figures of the earliest incarnations of the society in the inter-war period such as the author Martin Andersen Nexø.

The first incarnation founded as part of the struggle against the 1921-22 Volga famine was The Committee for Help to Russia. Dissolved in 1923, The Committee for Economic and Cultural Cooperation with Russia emerged run by the same key figures. Due to dissatisfaction with the lack of activities this Committee was dissolved and on the 23rd of April 1924 The Danish Russian Cooperation was founded. Originally the Cooperation was very elitist in its activities and membership – never reaching more than 114 members at the most. Parallel a second Danish-Soviet friendship society existed in the form of The Friends of The Soviet Union in Denmark as a mass organization with 3-4000 members organizing everything from public lectures and publication of various journals to summer camps. Around 1940-1941 the societies began to merge, but the merger was not completed before 1945.

The main conclusion of the article is that the possibilities, impact, and membership figures to a high degree dependent on the public perception of the Soviet Union at any given time and that this perception depended more on Soviet actions than the actions of the various societies.

Kim Frederichsen (1978), ph.d. stipendiat, Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier, Københavns Universitet.
E-mail: nk375@hum.ku.dk